

Уилям Линдзи Грешам

УЛИЦАТА НА КОШМАРИТЕ

Превод от английски
Зорница Русева

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	9
КАРТА I	
ГЛУПАКЪТ	17
КАРТА II	
МАГЬОСНИКЪТ	24
КАРТА III	
ВЪРХОВНАТА ЖРИЦА.....	49
КАРТА IV	
СВЕТАТ	74
КАРТА V	
ИМПЕРАТРИЦАТА.....	121
КАРТА VI	
СТРАШНИЯТ СЪД.....	130
КАРТА VII	
ИМПЕРАТОРЪТ	150
КАРТА VIII	
СЛЪНЦЕТО	165

КАРТА IX

ВЪРХОВНИЯТ ЖРЕЦ.....182

КАРТА X

ЛУНАТА198

КАРТА XI

ВЛЮБЕНИТЕ214

КАРТА XII

ЗВЕЗДАТА230

КАРТА XIII

КОЛЕСНИЦАТА.....251

КАРТА XIV

КУЛАТА288

КАРТА XV

СПРАВЕДЛИВОСТ314

КАРТА XVI

ДЯВОЛЪТ323

КАРТА XVII

ОТШЕЛНИКЪТ327

КАРТА XVIII

ВРЕМЕТО 335

КАРТА XIX

КОЛЕЛОТО НА СЪДБАТА 338

КАРТА XX

СМЪРТТА 350

КАРТА XXI

СИЛАТА 356

ВЪВЕДЕНИЕ

Мнозина, които четат това, ще са чели „Улицата на кошмарите“. Надявам се все пак, че този текст ще подтикне и други да прочетат тази изключителна творба за първи път. Завиждам на вторите и не бих искал да смуствам преживяването, което ги очаква, като разглеждам задълбочено въпроси, които биха разкрили нейния сюжет – все по-могъщ и чудат от началото до края. Но ако перифразираме Езра Паунд, малко познание не може да ни навреди.

Тази книга, публикувана за първи път през 1946-а, е родена една зима в края на 1938 и началото на 1939 година в едно селце, недалеч от Валенсия, където Уилям Линдзи Грешам, един от международните доброволци, заминали да защитят републиката в загубената кауза на Испанската гражданска война, очаквал репатриране. Той чакал и пиел в компанията на мъж на име Джоузеф Даниъл Халидей, който му разказал нещо, предизвикало у Гришам неочакван потрес: за карнавалната атракция, наричана „Дивака“ – един пияница, изпаднал толкова ниско, че отхапвал главите на пилета и змии само за да си набавя алкохола, от който се нуждае. Към онзи момент Грешам бил едва на двайсет и девет. Както той самият ще разкаже по-късно: „Историята за дивака не ми даваше мира. Накрая, за да се отърва от нея, трябваше да я опиша. Романът, изграден около неговата особа, изглежда, ужасява читателите ми толкова, колкото и първоначалната история беше ужасила мен самия“.

След завръщането си от Испания според собствените му думи Грешам не се чувствал никак добре. Той започнал да се занимава в дълбочина с психоанализа – един от многото начини, по които през целия си живот се стремил да прогони вътрешните си демони.

Тъкмо докато пишел „Улицата на кошмарите“, Грешам се отдалечил от психоанализата и бил запленил от картите Таро, които, след като изоставил Фройд, в процеса на проучванията си за „Улицата на кошмарите“, открил чрез руския мистик П. Д. Успенски (1878 – 1947).

Да беше знаел само Грешам за статията, която Фройд представил на конференцията на Централния комитет на Международната психоаналитична асоциация през септември 1921-ва. В нея Фройд заявява: „Вече не изглежда възможно да пренебрегваме изучаването на така наречените окултни факти; на неща, които, изглежда, доказват реалното съществуване на свръхестествени умения, различни от познатите умения на човешката и животинската психика, или такива, които разкриват умствени способности, в които до този момент ние не сме вярвали“. Тогава може би Фройд и Успенски щяха да крачат един до друг по улицата на кошмарите на Грешам.

Грешам използва картите Таро, за да структурира книгата си. Колодата Таро се състои от двайсет и две основни карти, от които двайсет и една са номерирани, и още петдесет и шест карти, разделени на четири бои – жезли, чаши, мечове и монети. Това тесте от векове се използва както за хазарт, така и за предсказване на бъдещето. Когато става въпрос за предсказване на бъдещето, участват предимно главните карти, известни още като „Голямата аркана“ – и спрямо техните наименования са озаглавени главите в „Улицата на кошмарите“. Първата основна карта е „Глупакът“, която е и картата без номер, а последната се нарича „Светът“. Грешам започва своята книга с „Глупакът“, но след това размесва тестето. В края на негово тесте се намира „Обесеният“.

Колкото и да са проникателни психологическите наблюдения в „Улицата на кошмарите“, по един мистичен начин единствено на картите Таро на моменти бива придавана из-

вестна злокобна тежест и достоверност, за разлика от всички останали спиритуалистични номера в романа, които за Грешам и неговите герои са просто долнопробни шмекерии.

Интересно е също, че докато все още се подлага на психотерапия, Грешам създава в „Улицата на кошмарите“ донякъде прекалено показателно наименуваната героиня доктор Лилит Ритър – най-безмилостно злият психолог в историята на литературата.

По-късно за този период от живота си той ще каже, че шестте години терапия едновременно са го спасили и съсипали: „Дори по онова време аз не бях никак добре, тъй като неврозата беше дала своето отражение. По време на годините на психоанализа, редакторска работа и напрежението, съпровождащо малките деца в малки помещения, аз бях овладял тревожността си, като я умъртвявах с алкохол“. Той казва: „Открих, че не мога да спра да пия; бях се превърнал в действащ алкохолик. А срещу алкохолизъм в подобен стадий Фройд е безсилен“.

Нищо, което си заслужава да бъде прочетено, никога не е било написано от някого, който е бил пиан, докато го е писал; но почти във всяка дума в „Улицата на кошмарите“ личи, че е била написана от човек, измъчван от тежко пианство. Алкохолът е елемент, който толкова силно присъства в романа, че почти може да му бъде отредена роля на самостоятелен литературен герой – едно съществено присъствие, подобно на Съдбата в древногръцка трагедия. В книгата алкохолният делириум се гърчи и поразява точно както змиите в нея. Цитатът на Уилям Уърдсуърт, който гласи, че поезията е „чувство, припомнено в състояние на покой“, тук намира огледално отражение в начина, по който Грешам пресъздава трезвеността като преживяване, асоциирано с „ужас“ от неговите герои.

Несъмнено този „ужас“ е бил част от всекидневието през онази епоха, поне сред пианиците и зависимите от опи-

ати, преди Робърт Луис Стивънсън да използва тази алегория в „Островът на съкровищата“ (1883), която не е изгубила своята актуалност и до днес.

Тук темата за езиковите форми е от първостепенно значение. Безкомпромисно вледеняващата проза на Грешам е доведена до съвършенство, както и употребата на жаргонни изрази в диалозите и вътрешните монолози. Никога смекчени, винаги непринудени и ефективни.

Както е отбелязано в един малък очерк за неговата личност, публикуван в „Ню Йорк Таймс Бук Ревю“ малко след публикуването на романа: „Сред интересите на Грешам се нареждат измамниците, техните хитрости и жаргон и той пише за тях с непринудена лекота, за която един изпълнителен директор на „Райнхарт“ отбеляза онзи ден, че сама по себе си е способна да сплаши един обикновен, спазващ закона гражданин“.

„Улицата на кошмарите“, по която ни води Уилям Линдзи Грешам, не е обгърната в морална поквара, тъй като тук благоприятието на морала няма място. Романът на Грешам разказва за много неща: за безразсъдството на вярата и хитростта на онези, които търгуват с нея; за алкохолизма и разрушителния ужас на делириума, предизвикан от него; за тестето за игра на съдбата, която раздава своя смъртен жребий без оправдание и без причина. Но онова, което романът не е, е разказ за престъпление и наказание, грях и възмездие. Стори ли ви се такъв, значи не сте съумели да вникнете в неговата същина. Онова, което считаме за престъпление и грях, господства на тази улица, но наказанието и възмездието тук по-скоро са тегобата на самия живот.

„Отново онази тъмна улица“, казва си Стан в „Улицата на кошмарите“. „Още от дете Стан беше сънувал едно и също. Тичаше по една тъмна уличка с писти и черни, и страховити сгради от двете ѝ страни. Далече в нейния край гореше светлина; но зад него имаше нещо, съвсем близо, което се

приближаваше все повече и повече, докато не се събудеше разтреперан, без нито веднъж да успее да достигне светлината.“ Стан размишлява за своите жертви, за всички хора: „Те също я имат – своята улица на кошмарите“. Да, точно както Стан – тоест Грешам – отбелязва другаде, страхът е ключът към човешката природа.

А Стан и Грешам несъмнено са едно. Съществува странно писмо, протрито и изпокъсано, съхраняващо се в колекцията на „Уейд Сентър“ към университета „Уитън“, написано от Грешам през 1959 година, когато краят му вече е наближавал. В него той пише: „Авторът е Стан“.

След публикуването му през септември 1946-а „Улицата на кошмарите“ е бил възхваляван и успешен роман, едновременно с това осъждан и забранен. В продължение на трийсет години след първото му издание от 1946-а всяко издание е орязвано и цензурирано. Да разгледаме следния пример: „женки от висшето общество с гонорея, банкери, дете го поемат отзад“ е представен на читателите така: „жени от висшето общество със зависимости, банкери с измамни очи“.

В рамките на малко повече от едно десетилетие романът потъва в забрава. Шестнайсет есени по-късно, през септември 1962-ра, тялото на самоубилия се Грешам е открито в хотелска стая, надалеч от Таймс Скуеър. Едва няколко седмици по-рано е навършил петдесет и три годишна възраст. У него били открити визитни картички, които гласели следното:

НЯМА АДРЕС	НЯМА ТЕЛЕФОН
ПЕНСИОНЕР	
НЯМА МЕСТОРАБОТА	НЯМА ПАРИ

И така, улицата и непрестанният бяг, и светлината в края им изчезнали – поне за човека, който разказа за тази улица, ако не и за нас, на които се пада да прочетем за нея.

– Ник Тошес

УЛИЦАТА НА КОШМАРИТЕ

На Джой Дейвидман

*Мадам Созострис, прочутата гледачка,
имаше лоша настилка, но въпреки това
бе известна като най-мъдрата жена в Европа,
с една нечестива колода карти. Ето, каза тя,
тук е вашата карта. Удавеният Моряк финикиец.
(Той има бисери вместо очи. Вижте!)*

*Ето, тук е Беладона, феята от скалите,
феята на ситуациите.
Ето човека с трите жезъла, ето Колелото,
ето едноокия търговец, а тая карта,
която е обърната, е нещо, което той носи на своя гръб,
но на мен не ми е позволено да го видя. Не намирам
Обесения. Пазете се от смърт във вода...*

„Пуста земя“¹

*Колкото за сибилата, видях я сам с очите си в Куми как
виси в едно шише. Когато децата ѝ кажеха: „Сибילו,
какво искаш?“, тя отговаряше: „Искам да умра“.*

„Сатирикон“²

¹ *The Waste Land*, Thomas Stearns Eliot – „Пуста земя“, Томас Стърнс Елиът, превод от английски Цветан Стоянов, 1993. – Бел. пр.

² *Satyricon*, Petronius – „Сатирикон“, Петроний, превод от латински Гаврил Кацаров, Борис Геров, 1956. – Бел. пр.



КАРТА I

Глупакът,

*в премяната на шут
и със затворени очи, той извисява
се над бездна в края на света.*

Стан Карлайл стоеше встрани от входа на шатрата от платинище, огрян от една гола електрическа крушка, и наблюдаваше дивака.

Този дивак беше слаб мъж, облечен от глава до пети с долни дрехи, боядисани в шоколадовокафяв цвят. Перуката му беше черна, прилична на въжен парцал, а кафявият грим по измършавялото му лице бе напукан и размазан от горещината, налюспен около устните.

Точно сега дивакът стоеше облегнат на стената на ограждението, а край него няколко, вяло увити на кълба злощастни змии се излежаваха на горещия нощен въздух, угнетено раздразнени от ослепителната светлина. Една тъничка кралска змия се опитваше да пропълзи по стената на ограждението и всеки път се стоварваше обратно на земята.

Стан харесваше змии; споделяше отвращението им, породено от принудата да стоят затворени с тип като него. Отвън глашатаят, разпален, достигаше кулминацията на своята реч. Стан обърна към входа своята вчесана руса глава.

– ... откъде е дошъл? Един Господ знае. Открили го на безлюден остров, на петстотин мили от бреговете на Флорида. Приятели мои, в това ограждение вие ще видите една

от необяснимите загадки на вселената. Човек ли е това, или звяр? Ще имате възможността да го наблюдавате в неговата естествена среда, сред най-отровните влечуги на тази земя. Та той обсипва с ласки тези пълзящи твари, както майка би обсипвала с ласки своето бебе. Той не се храни, той не пие вода, той извлича всичко нужно единствено от атмосферата. А сега ние ще го нахраним още един път! Тази атракция има малка допълнителна такса, но не струва цял долар, нито четвърт – само една протичка, лека монетка от десет цента, две от пет, една десетина от долара. Побързайте, побързайте!

Стан се приближи до гърба на платненото ограждение.

Дивакът започна да тършува под един конопен чувал и откри нещо. Дочу се свистене като от издърпана коркова тапа, няколко сподавени гърлени звука и глух стон.

Нахлуха „жертвите“ – младоци със сламени шапки, претърнали палтата си през ръка, тук-там някоя дебела жена с изпъкнали очички. Защо такива жени винаги бяха с изпъкнали очички, чудеше се Стан. Испитата жена с малокръвното момиченце, на което бяха обещали, че ще види всичко в спектакъла. Пияницата. Приличаха на калейдоскоп – неизменноменящи се шарки, неизменно същи частици.

Клем Хоутли, собственикът на спектакъла „Десет за един“ и негов глашатай, си проправи път през навалищата. Изрови от джоба си плоска манерка с вода, отпи глътка, за да изплакне гърло, и я изплю на земята. След това се покачи на подиума. Внезапно заговори тихо и сговорчиво и сякаш отрезви публиката.

– Приятели, налага се да ви помоля да не забравяте, че това зрелище се устройва единствено с научна и образователна цел. Създанието, което виждате през вас...

Една жена сведе поглед и за първи път съзря малката кралска змия, която все така отчаяно опитваше да изпъзни от ограждението. Затаеният ѝ дъх съскащо се процеди през стиснатите ѝ зъби.

– ... това създание е било обект на проучванията на най-изтъкнатите учени в Европа и Америка и е обявено за човек. С други думи: то има две ръце, два крака, една глава и тяло точно като човек. Но под косата, която виждате, се крие мозък на звяр. Забележете, то се чувства повече като у дома си сред влечугите от джунглата, отколкото сред хората.

Дивакът беше взел в ръка един черен смок, стискаше го близо до главата, за да не може да се извърне рязко към него, и го полюшваше в обятията си като бебе, докато му нашепваше сладко.

Глашатаят чакаше своя ред, тълпата бе наострила уши.

– Може би ще попитате как борави с отровните змии, без да му причиняват вреда. Та, приятели мои, тяхната отрова не му влияе по никакъв начин. Но ако той самият впие зъби в моята ръка, нищо на божията земя не би могло да ме спаси.

Дивакът нададе рев и запримигва безпаметно към светлината на голата електрическа крушка. Стан забеляза в крайчето на устата му да проблясва златен зъб.

– Но сега, дами и господа, когато ви казах, че това създание е по-скоро звяр, отколкото човек, аз не исках от вас просто да се доверите на моите думи. Стан... – Той се обърна към младежа, чиито яркосини очи не разкриваха нищо. – Стан, ние ще го нахраним още един път единствено за да задоволим тази публика. Подай ми кошницата.

Стантън Карлайл посегна към земята, хвана дръжката на една пазарска кошница, покрита с кърпа, и я издигна във въздуха, над главите на зрителите. Те отстъпиха назад, притиснати един в друг, с блъскащи лакти. Клем Хоутли, глашатаят, се засмя с едва доловима умора.

– Всичко е наред, приятели; нищо, което не сте виждали и преди. Не, според мен вие до един знаете какво е това.

От кошницата той извади една средно голяма бяла ярка, видимо недоволна. След това я повдигна нагоре, за да я огледат. С едната си ръка направи знак за мълчание.

Вратовете се извиха надолу.

Дивакът беше паднал на четири крака, нелепо зейнал уста. Неочаквано глашатаят подметна ярката към ограждението сред вихрушка от пера.

Дивакът се отправи към нея, като поклащаше приличната си на въжен парцал перука. Той понечи да сграбчи пилето, но в обезумелия си порив за оцеляване то разпери възкъсите си крила и се отскубна. Той запълзя след него. За първи път гримираното лице на дивака показва признак на живот. Кървясалите му очи бяха почти плътно притворени. Стан видя как устните му беззвучно изговарят някакви думи. Думите бяха: „Ти, копеленце малко“.

Бавно младежът се измъкна от тълпата, напрегнато вперила погледи надолу. Сковано заобиколи зрителите и се насочи към входа, пъхнал ръце в джобовете.

От ограждението долетя ужасено клопане и кудкудякане, а тълпата затаи дъх. Пияницата плесна кирливата си сламена шапка в перилото.

– Дръж тая жалка ярка, момче! Дръж ярката!

Тогава една жена изпищя и трескаво заподскача на място; хората в тълпата започнаха да се вайкат притиснали тела в дъските на ограждението, изпънали гърбове. Кудкудякането секна, щракнаха зъби и се чу усърдно сумтене.

Стан пъкна още по-дълбоко ръце в джобовете си. Премина през платнището на входа и се върна обратно под главната шатра на спектакъла „Десет за един“, прекоси манежа, доближи се до металните порти и впери поглед към алеята по средата на карнавала. Когато извади ръце от джобовете си, в едната държеше лъскава половиндоларова монета. Той посегна да я вземе с другата си ръка и тя изчезна. След това с потайна усмивка на вътрешно задоволство и

триумф той прокара пръсти по ръба на белите си бархетни панталони и извади монетата.

Насред лятната нощ светлинките на виенското колело примигваха, подобно на празнични стъклени камъчета, а свирките на калиопата свистяха, сякаш дори парните ѝ тръби бяха изнурени.

– Исусе Христе, каква жега, а, хлапе?

Клем Хоутли, глашатаят, застана до Сам и избърса с носна кърпа потта от вътрешната страна на сламената си шапка.

– Слушай, Стан, я изтичай и ми купи бутилка газирана лимонада от будката за сокове. Ето ти десет цента; вземи си една и за тебе.

Когато Стан се върна със студените напитки, Хоутли признателно надигна своята.

– Исусе, гърлото ми е като задника на бик, нажилен от мухите.

Стан бавно отпиваше от лимонадата.

– Господин Хоутли?

– Да, кажи?

– Как карате един човек да се прави на дивак? Или този е единственият? Искам да кажа, по рождение ли е това – да обичаш да прегризваш пилешки глави?

Клем бавно затвори едното си око.

– Хлапе, от мен трябва да знаеш едно. На карнавала никога не питай нищо. И никой няма да те излъже.

– Добре. Обаче вие случайно ли се натъкнахте на този тип, докато... докато прави това, което прави, зад някоя плевня, и след това ли ви хрумна да го включите в програмата?

Клем побутна назад шапката си.

– Хлапе, ти ми допадаш. Много ми допадаш. И само заради това ще получиш награда. *Няма* да получиш ритник в задника от мен, схващаш ли? Това ти е наградата.

Стан се ухили, без да откъсва студените си, яркосини очи от лицето на по-възрастния мъж. Ненадейно Хоутли сниши глас.

– Няма да те ступам, но само защото съм ти приятел. Искаш да разбереш откъде се появява един дивак. Ами слушай сега – дивакът не се намира. *Създава се*.

Той го остави да осмисли чутото, но Стантън Карлайл дори не трепна.

– Добре. Но как?

Хоутли сграбчи младежа за ризата и го придърпа към себе си.

– Слушай, хлапе. Да не искаш да ти нарисувам упътване, дявол да го вземе? Намираш някакъв тип, той обаче не е дивак – той е пиянде. Глупаво пиянде, от ония, дето лочат по една бутилка пиячка дневно. И му казваш така: „Имам една работа за тебе. Простичка е, само временно. Трябва ни нов дивак. И докато си намерим, ти ще се преобличаш като такъв и ще се преструваш на дивак“. Казваш му: „Нищо не се налага да правиш. Ще държиш един бръснар в ръката и като вземеш пиленето, резваш му гръкляна и се правиш, че му пиеш кръвта. Същото правиш и с плъховете. „Жертвите“ никога няма да се усетят“.

Хоутли прокара поглед нагоре-надолу по протежението на централната алея, за да прецени колко е голяма тълпата. После обърна глава към Стан.

– Значи, оставяш го да прави това в продължение на седмица, като внимаваш всеки ден да си получава бутилката и му осигуряваш къде да легне, за да си отспи. Него това го устройва чудесно. Казва си, че се е озовал в рая. И след седмица му казваш следното, казваш му така: „Е, аз трябва да си намеря истински дивак. Твоята работа приключи“. При което той настръхва от ужас, защото нищо не може да накара едно закоравяло пиянде да настръхне от ужас, както мисълта, че може да остане на сухо и да изпадне в делириум.

Той казва: „Какъв е проблемът? Не се ли справям добре?“. И ти му отговаряш: „Я не ме занасяй. Дали се справял добре. Не може да събереш тълпа, като се преструваш на дивак. Предай си костюма. Нямах повече работа тука“. И после си тръгваш. Той започва да върви след теб, умолява те отново да му дадеш шанс и ти му казваш: „Добре. Но само тази вечер“. След което си тръгваш. Но му даваш бутилката с пиячка. Вечерта преди представлението дръпваш речта на публиката, ама както си трябва. Докато ти говориш, той си мисли как може да изтрезнее и да започне да се тресе в делириум. Докато говориш, му даваш малко време да осмисли думите ти. После му мяташ пилето. И той става дивак.

Тълпата се източваше от шатрата след спектакъла на дивака, посърнала и мълчалива, с изключение на пияницата. Стан ги наблюдаваше със странна, блага, зареяна усмивка на лицето. Това беше усмивката на затворник, открил пила в хляба си.